

# نقش تنبيه در تربيت

استاد راهنما:

حجت الاسلام و المسلمین ضرابی زاده (زید عزه)

طلبه: رضا خلیلی

مدرسه علمیه علوی

جمادی الثانی ۱۴۴۰





برگ سبزی است تحفه درویش

تقدیم به پیش گاه مقدش و ملکوتی عالم آل محد ثامن الائمه علی بن موسی الرضا و سید و مولی ما  
حضرت حجّت بن الحسن العسکری امام زمان و سید و سالار شهیدان حضرت اباعبدالله الحسین علیهم آلف  
التحیة و التناء .

با تقدیر و تشکر از زحمات اساتید گرانقدر همچون حضرت حجّت الاسلام و المسلمین دکتر حسن انصاری  
کثرالله أمثاله و حجّت الاسلام و المسلمین ضرابی زاده زید عزّه و حجّت الاسلام و المسلمین مردانی حفظه الله که  
با رهنمودهای صمیمانه و خالصانه خویش در جهت تحقق رسیدن این پژوهش بی دریغتنه یاری رساندند .

## چکیده

بدیهی است که در جهت تربیت میبایست راهکار و شیوه‌های صحیح را اتخاذ کرد تا تربیت صحیح محقق گردد، از جمله ابزارهای مناسب جهت تحقق تربیت صحیح و مناسب، تنبیه است، استفاده از این تربیت تا مقدار زیادی میزان تاثیر گذاری مربی بر مرتبی افزایش میابد لذا محور این مقاله در زمینه نقش تنبیه در تربیت است که در هنگام تنبیه شدن مرتبی توسط مربی، مرتبی مورد تاثیر تنبیه مورد استفاده واقع گردد.

پس از توضیح و بررسی لغوی و اصطلاحی لفظ تنبیه، به بررسی تنبیه صحیح و غلط پرداخته شده است و در فصول دیگر مباحثی چون افراد موثر در تنبیه و مراحل تنبیه و مجازات تنبیه نادرست در شرع مقدس اسلام و اساسا تنبیه تنها راهکار تربیت است و یا جایگزینی نیز می تواند به کار گرفت، پرداخته شده است.

تا تنبیه مربیان به اهداف والای خود برسد و در نهایت به تربیت صحیح ختم گردد.

## کلید واژه

تنبیه، جداسازی شخصیت از رفتار، اختلافات زناشویی، تربیت، سبک فرزند پروری این دو اضافه شود.

# فهرست

۱	مقدمه
۲	سوال اصلی :
۲	سوالات فرعی :
۲	ضرورت موضوع :
۲	روش کار :
۴	فصل اول
۴	کلیات
۴	ماهیت تنبیه چیست ؟
۴	بررسی لغوی :
۴	بررسی اصطلاحی :
۶	فصل دوم :
۶	تنبیه و صحیح و غلط چیست ؟
۶	به هنگام تنبیه چه کسی باید وارد عمل شود ؟
۱۴	تکنیک جداسازی شخصیت از رفتار به هنگام تنبیه
۷	تنبیه توسط چه شخصی صورت بگیرد ؟
۸	فصل سوم
۸	بررسی مراحل و انواع تنبیه از دیدگاه معصومین علیهم السلام
۸	مراحل و انواع تنبیه از دیدگاه معصومین چگونه است ؟
۸	مرحله دوم :
۹	مرحله سوم :

- مرحله چهارم : ..... ۹
- مرحله پنجم : ..... ۹
- مرحله ششم : ..... ۹
- مرحله هفتم : ..... ۹
- مرحله هشتم : ..... ۱۰
- تنبيه بدنى ..... ۱۰
- مجازات تنبيه نادرست و مخالف شرع مقدس اسلام چيست ؟ ..... ۱۱
- فصل چهارم ..... ۱۲
- زمان استفاده از تنبيه بدنى كى است ؟ ..... ۱۲
- خوددارى از اقدام به تنبيه به هنگام غضب ..... ۱۲
- تنبيه در مقابل ديگران ..... ۱۳
- فصل پنجم ..... ۱۵
- قبل از اقدام به تنبيه بدنى ، از كدام ابزارهاى تربيتى مى توان استفاده كرد ؟ ..... ۱۵
- تنبيه عملى و تذكر ..... ۱۵
- تذكر زبانى ..... ۱۵
- قهر كردن ..... ۱۶
- بررسى تنبيه بر اساس نوع تاثير آن بر متربى ..... ۱۶
- فصل ششم ..... ۱۸
- جايگزين هاى ديگر براى تنبيه بدنى از دیدگاه روانشناسان چيست ؟ ..... ۱۸
- در مواردى كه امكان تنبيه نيست ، از كدام ابزار تنبيهى كمك بگيريم ؟ ..... ۱۸
۱. محروميت موقت ..... ۱۸

۱۸.....	محرومیت.....	۲.
۱۸.....	قهر.....	۳.
۱۹.....	تحریک عواطف و احساسات.....	۴.
۱۹.....	بده و بستان.....	۵.
۲۰.....	فصل هفتم.....	
۲۰.....	نتیجه گیری.....	
۲۲.....	منابع و مأخذ.....	



## مقدمه

از مسائلی که ذهن هر مربی اعم از دبیران ، والدین و... را به خود مشغول می‌کند مسئله اتخاذ شیوه صحیح تربیتی جهت رسیدن به سرمنزلی صحیح و سقیم از لحاظ تربیتی است .

این بحث بیشتر مرتبط با مباحث تربیتی و روانشناسی است به دلیل اینکه به بررسی عوامل موثر در تاثیر پذیری دیگران می‌پردازد که این نحو بررسی عوامل از مباحث مربوط به علم روانشناسی می‌باشد .

اهمیت دار بودن این موضوع از این جهت است که شرع مقدس قوانین خاصی را در جهت تربیت معرفی کرده است لذا پژوهش گران اسلامی به بررسی این مهم همت گمارده اند و این مبحث در زمینه تربیت و تاثیر پذیری دیگران اهمیت بسیاری دارد .

بحثی را که ما در آینده به آن خواهیم پرداخت یکی از مباحث حائز اهمیت در علم جامعه شناسی ، فقه ، حقوق ، ... بحث می‌شود اما ما آن را از جنبه روانشناسی اسلامی بررسی می‌کنیم . است که متریبان را در جهت تربیت و تاثیر گذاری کمک می‌کند و آنها در جهت هر چه بهتر تاثیر گذاری خود ، کمک می‌کند .

که با بیان ماهیت و مفهوم لغوی و اصطلاحی تنبیه و انواع و اقسام تنبیه و بررسی مراحل تنبیه و جایگزین‌های تنبیه مخاطب را در جهت تربیت صحیح سوق می‌دهیم .

من الله التوفیق

رضا خلیلی بندر صیادی تجاری دیر

پاییز و زمستان ۹۷

## سوال اصلی :

نقش تنبیه در تربیت چگونه است ؟

## سوالات فرعی :

ماهیت تنبیه چیست ؟

تنبیه صحیح و غلط چیست ؟

به هنگام تنبیه چه کسی باید وارد عمل شود ؟

چگونه می توان به هنگام تنبیه شخصیت متربیّ خاطی را از رفتار وی جدا کرد ؟

تنبیه توسط چه کسی صورت گیرد ؟

مراحل و انواع تنبیه از دیدگاه معصومین چگونه است ؟

مجازات تنبیه نادرست در شرع مقدس اسلام چیست ؟

زمان استفاده از تنبیه بدنی کی است ؟

قبل از اقدام به تنبیه از کدام یک از ابزارهای تربیتی می توان استفاده کرد ؟

تنبیه بر اساس نوع تاثیر آن در متربیّ به چند گونه تقسیم می شود ؟

جایگزین های دیگر برای تنبیه بدنی از دیدگاه روانشناسان چیست ؟

در مواردی که امکان تنبیه نیست ، از کدام ابزار تنبیهی کمک بگیریم ؟

## ضرورت موضوع :

ضرورت این بحث از این جهت است که بسیاری از مربیان به دنبال بررسی و دستبازی به شیوه صحیح تربیت و تربیت تاثیر گذار هستند تا بتوانند به وسیله آن متربیان خود را تحت تاثیر قرار داده و آنها را به سمت تربیتی صحیح سوق دهند .

## روش کار :

عمده کار این پژوهش بررسی نظریات متخصصین حوزه تربیتی و بررسی احکام شرع مقدس می باشد .

خدمات :

این موضوع از مباحث پرمخاطب و پرکاربرد در علم روانشناسی و تربیت دینی است . ان شاء الله از آن در بسیاری مراحل و مباحث تربیتی در مورد نقش تنبیه در تربیت استفاده شود .

# فصل اول

## کلیات

### ماهیت تنبیه چیست ؟

آنچه به عنوان مفهوم و معنای ابتدایی تنبیه معمولاً به ذهن شخص خطور می‌کند ، کتک زدن و برخورد فیزیکی است در حالی که کتک زدن یکی از معانی تنبیه است . و اساساً تنبیه معنای عمومی تر و گسترده تری دارد که تنبیه بدنی یکی از مصادیق آن است .

### بررسی لغوی :

کلمه تنبیه از ماده ن ب ه معنای آگاهی و دوری از غفلت است . (ازهری ، محمدبن احمد ، ۱۴۲۱ ه . ق ، تهذیب اللغة ، ص ۶ ج ۱۷۳ ، دار احیاء التراث العربی) .

و در کتاب العین کلمه ن ب ه را به معنا آگاهی دادن و بیدار کردن از خواب است . (فراهیدی خلیل بن احمد ، ۱۷۵ ه ق ، ج ۴ ص ۵۹ ، )

تنبیه ، مصدر باب تفعیل ، از ریشه بُنَه به معنای بیدار شدن از خواب گرفته شده و در لغت به معنای بیدار کردن ، واقف گردانیدن بر چیزی و آگاه کردن آمده است . (قائمی مقدم محمد رضا ، ۱۳۹۰ ، ص ۱۳۷)

### بررسی اصطلاحی :

و در اصطلاح عبارت است از :

متوجه کردن فرد خطاکار ، با یک تجربه نا خوشایند ، به منظور آگاه ساختن وی از پیامد ، رفتار نامطلوب خود و جلوگیری از تکرار آن . (همان)

در واقع آن معنایی که در مورد تنبیه مصطلح است ، متوجه کردن مخاطب و نهی وی از افعال خطا و تشویق وی به سمت افعال پسندیده و صحیح .

اساساً تنبیه در جهت تربیت مخاطب استفاده می‌شود و وسیله‌ای است که شخص مخاطب متوجه اشتباه خود گردد، لذا تنبیه، توسط چه شخصی باشد، به چه نحوه باشد از عوامل مؤثر جهت تأثیر گذاری تنبیه در مخاطب خواهد بود.

## فصل دوم :

### تنبيه و صحيح و غلط چيست ؟

قبل از اقدام به هر گونه تنبيه لازم است شخص مربي اعم از والدین يا معلم و... شخص مخاطب را بررسی کنند . آیا تنبيه مورد استفاده ، متناسب با شخص مربي می باشد يا خير؟ گاهی تنبيه بدون هیچ گونه نتیجه و تأثیری اتفاق می افتد و صرفاً یک عمل فیزیکی یا پرخاش صورت می گیرد لکن تأثیر تربیتی قابل توجه ای اتفاق نمی افتد این ناشی از عدم سنجش مخاطب و استفاده نادرست از چنین ابزار تربیتی است .

### به هنگام تنبيه چه کسی باید وارد عمل شود ؟

نادرست ترین و بد موقع ترین ابراز محبت ، زمانی است که فرزند در حال تنبيه شدن توسط پدر و يا بلعکس است و شخص دومی وارد عمل می شود و از مربي حمايت می کند و این اشتباه است . بلکه میبایست پدر و مادر قبلاً این اختلاف نظرها را حل کرده باشند و شیوه ای که مورد تأیید شرع مقدس و والدین است را اخذ نمایند . نباید به هنگام تنبيه ، شخص دومی وارد تنبيه شود و حامی شخص خاطی واقع گردد .

مثلاً هنگامی که پدر متناسب با صلاح دیدهایی که دارد ، فرزند خود را تنبيه می کند . در این مواقع اگر مادر وارد شود ، نه تنها اثر تنبيه را نابود می کند بلکه فرزند دچار دوگانگی خواهد شد ، بلاخره رفتار من اشتباه بود يا خير ؟ آیا پدر بخاطر کینه و حقد من را تنبيه کرد ؟ و آیا مادر مرا بیشتر دوست دارد ؟

و گاهی اوقات اختلاف سلیق والدین موجب می شود هم زمان با تنبيه فرزند ، خود والدین دچار تنش و اختلاف و درگیری شوند .

این نوع اختلاف سلیقه ثمره آن هنگامی نمایان خواهد شد که دیگر فرزند به این تحلیل رسیده است که اگر پدر من را تنبيه می کند چون با من دشمنی دارد و با رعایت احترام پدر را کنار گذاشته و به آغوش سرشار از محبت صرف مادر وارد می شود و کم کم از اقتدار پدر و دیگر خصائص وی بی بهره خواهد ماند .

گاهی دیده می شود پسری با وجود رسیدن به سن جوانی و بزرگ شدن و وارد جامعه شدن از اقتدار و مقاومت در برابر مشکلات و خصوصیات مردانگی بی بهره است این در حالی است که از طرفی سرشار از رفتارات و خصائص زنانه است . گاهی این رفتارات نشأت گرفته از انس تک بعدی با مادر است ، که یا به علت اینکه پدر

در ذهن او شخصیتی منفی بوده است یا اینکه بین والدین وی زن سالاری حاکم بوده است و پدر نقشی در خانواده ایفاء نکرده است و این اتفاق موجب بی بهره شدن فرزند از نشانه‌های رفتاری مردانگی شده است .

### تنبیه توسط چه شخصی صورت بگیرد؟

گاهی اوقات در برخوردهای روز مره مشاهده می‌شود که شخصی که هیچ گونه مقبولیتی برای مخاطب ندارد ، اقدام به تنبیه شخص خاطی می‌کند این بسیار واضح است که اگر خوشبینانه بنگریم حداقل امر این است که شخص خاطی هیچ گونه اعتناء و اثر پذیری نسبت به اینچنین تنبیهی نخواهد داشت .

یا در خانه ای که زن سالاری حاکم است و در اختلافات زناشویی وقار و جایگاهی برای پدر و مرد خانواده باقی نمانده است ، دیگر این پدر خصوصیات یک شخص متنبه را نخواهد داشت و بالتبع تاثیر چندانی نیز تنبیه وی نخواهد داشت .

بلکه در زندگی هر شخص ، اعم از کودک ، نوجوان و جوان و... لازم است شخصی باشد که وی تابع او و از وی حرف شنوی داشته باشد .

## فصل سوم

### بررسی مراحل و انواع تنبیه از دیدگاه معصومین علیهم السلام.

#### مراحل و انواع تنبیه از دیدگاه معصومین چگونه است ؟

به نظر می‌رسد با توجه به اینکه هم خطا و هم تنبیهاات متنوع بوده و انواع و اکال مختلفی دارند می‌بایست موقعیت شخص خاطی و روش تنبیه را لحاظ کرد . لذا لازم است به مراحل و موقعیت‌های استفاده از تنبیه را متذکر شویم.

مرحله اول :

استفاده از ابزار بسیار مناسب و کاربردی تغافل است ، که این تغافل از ابتدائی ترین شیوه‌های متنبه شدن شخص خاطی می‌باشد و وی را در جهت اصلاح خود وا میدارد .

به این گونه که والدین و یا هر شخصی که مسولیت مرب بودن را پذیرفته است در اولین واکنش و برخورد با خطای متربی نادیده گرفتن است و به گونه برخورد کند که انگار اتفاقی رخ نداده است .

در زمینه تغافل در هنگام روبه رویی با خطای دیگران ، امام علی علیه السلام می‌فرماید : خردمند نصفش تحمل و بردباری و نصف دیگرش نادیده گرفتن است . (محمدی ریشه‌ری ، محمد ، ۱۳۸۰ تک جلدی ص ۳۳۵)

مرحله دوم :

برافروخته شدن کردن چهره در هنگام مقابله با شخص خاطی اعم از کودک و ...

در این زمینه امام علی علیه السلام می‌فرماید : پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله دستور داد با افراد گناهکار با چهره ای گرفته و در هم کشیده روبرو شویم . (همان)

---

۱ رَأِ الْعَلَقَ نَصْفُ إِحْتِلَا وَ نَصْفُ التَّغْلَافِ .



### مرحله سوم :

برخورد و واکنش به وسیله تنبیه با کنایه :

امام علی علیه السلام می فرماید : لغزش شخص عاقل را با کنایه تذکر دادن ، برای وی از ملامت ، صریح و دردناک تر است .

### مرحله چهارم :

تذکر مستقیم و غیر علنی :

در این مرحله مربی شخص خاطی را در دور از اظار دیگران مورد تذکر واقع می کند .

در این زمینه امام حسن عسکری علیه السلام می فرماید : کسی که برادر خود را در پنهانی موعظه کند ، او را زیبا ساخته ، و کسی که آشکارا به وی اندرز دهد ، باعث زشتی او گردیده است . (ابن شعبه حرانی ، محمد بن علی ، ۱۳۶۳ ق ، ص ۴۸۹)

### مرحله پنجم :

تهدید : در این مرحله ، مربی ، متربی را از عاقبت سوء رفتارش و مجازات آن مطلع می سازد و تحقق این پیامد را بر تکرار آن رفتار مشروط می کند .

(سایت پاسخ گویان ، ۱۶۸۵۵?node ht t ps://www.pasokhgooyan.i r)

### مرحله ششم :

محروم سازی : محروم سازی مرحله دیگری از تنبیه است که به معنای سلب نعمت م یباشد و در آن ، فرد خطا کار از یک شیء مادی یا یک امر معنوی محروم می گردد . (همان)

و این شیوه تنبیه بسیار در فرهنگ تربیتی خداوند متعال وجود دارد که در قرآن کریم بیان شده است .

### مرحله هفتم :

توبیخ و سرزنش : اگر مراحل قبلی موثر واقع نشده می توان شیوه توبیخ و سرزنش را به کار گرفت . در سرزنش ، مربی شخصیت متربی را نشانه می رود و او را هنگامی که تنهاست مورد توبیخ و باز خواست قرار می دهد . (همان)

در این باره امام علی علیه السلام می‌فرماید: تاثیر سرزنش گاهی از زدن بیشتر است. (تمیمی آمدی، محمد، ۱۳۶۶ ص ۱۳۵۳)

### مرحله هشتم:

#### تنبیه بدنی

دلیل اینکه، تنبیه بدنی را در آخرین مرحله تذکر و تنبیه بیان شده است می‌توان این باشد، که این تنبیه هم حد و حدودی از لحاظ شرع مقدس برای آن در نظر گرفته شده است و هم تاثیرات مخرب بسیاری را به ارمغان می‌آورد لذا آن را در آخرین مرحله شیوه‌ها و گامهای تنبیه استفاده کردیم.

این ابزار آن چنان حسّاس و دارای تاثیرات متعدد منفی و مثبت است که اگر از آن به نحو نا مناسب استفاده شود، تربیت متریبی را با چالش جدی رو به رو خواهد کرد.

با توجه به لسان معصومین، استفاده از ابزار تربیتی تنبیه بدنی، با حفظ چار و ب در برخی موارد جایز شمرده شده است:

#### ✓ جهت جلوگیری و محفوظ ماندن از انحاف عقیدتی و دینی

حضرت صادق آل محمد علیه السلام: در باره کودی که به مرحله جوانی رسیده بود و به دین مسیحیت گرویده بود، در حالی که والدین وی یا یکی از آنها مسلمان بودند فرمود: جوان به حال خود رها نمی‌شود بلکه برای گرایش و قبول کردن دین اسلام او را تنبیه (در روایت تصریح به تنبیه بدنی شده است) می‌کنند. (ابن بابویه، محمد بن علی، ۱۴۱۳ق، ج ۳ ص ۱۵۲)

#### ✓ به جهت تعلیم و تربیت:

از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل شده است ذیل نصیحتی به امیر المومنین علی علیه السلام: در جهت تعلیم و تربیت بیش از سه ضربه به خردسال نزن. (مسعود بن عیسی ورام بن ابي فراس، ۱۴۱۰ق، ج ۲ ص ۱۵۵)

---

۱ هـ فَضَّلَهُمْ عَلَٰنَا رَبُّنَا لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ قَالَ فِي الصَّحَابَةِ مَا شَبَّ فَاحْذَرِ النَّصْرَ لِلَّهِ وَ لِدِ ابْنَيْ نَصْرِيَّ وَأَجْمِيَةَ مُسْلِمِيَّةٍ قَالَتْ  
لَا بُرَّ وَ لَكِنْ يُضْرَبُ بِعِلَّةِ الْإِسْلَامِ  
۲ تَضْرِبُ آ دَبًا فَوْقَ ثَلَاثِ كَلْبَةٍ مَا فَعَلْتَ فَهُوَ قِطْعٌ صِ يَمَّ الْقَبِيلَةَ

تذکر : البته لازم به ذکر است تنبیه بدنی در چارچوب بسیار خاصی و در زمان و مکان مخصوص به خود و مناسب می‌بایست اتفاق بیافتد .

### مجازات تنبیه نادرست و مخالف شرع مقدس اسلام چیست ؟

از نظر فقه اسلامی اگر پدر و مادر به صورت یا بدن فرزند خود ضربه ای بزند که سرخ و کبود و سیاه شود پرداخت دیه بر او واجب می‌شود . (همان)

(اگر پدر و مادر سیلی به صورت فرزند خود بزند که سرخ شود، ۵:۱ مثقال (۱۸ نخود) طلا و اگر کبود شود، ۳ مثقال و اگر سیاه شود، ۶ مثقال طلا باید بپردازد، و اگر جای دیگر بدن را به واسطه زدن سرخ، کبود و یا سیاه کنند. نصف مقدار طلایی که گفته شده باید دیه به فرزند خود بپردازد یا رضایت او را جلب کند. (منبع: نرم افزار پاسخ - مرکز مطالعات و پاسخ گویی به شبهات)

## فصل چهارم

### زمان استفاده از تنبیه بدنی کی است ؟

خودداری از اقدام به تنبیه هنگام غضب .

معمولا رفتاراتی که اشخاص به هنگام خشم مرتکب می‌شوند غیر ارادی است و افعال غیر ارادی گاهی حوادث جبران نا پذیر یا اشتباهات جبران نا پذیری به دنبال خواهد داشت .

ممکن است اگر پدر یا مادر به هنگام غضب به تنبیه فرزند بپردازند ، چون کنترل کافی ندارند و مسلط بر رفتار خود نیستند از برخی الفاظ بد و رکیک یا کتک زدن‌های ماصحیح و مخالف با شرع مقدس استفاده کنند و این الفاظ رکیک و... خود مانعی برای عدم تاثیر پذیری فرزند خواهد بود .

پیامبر اکرم حضرت محمد صلی الله علیه و آله از تنبیه به هنگام غضب نهی فرموده اند . (محمد بن یعقوب کلینی ، ۱۴۰۷ق ، ج ۷ ، ص ۲۶۰) .

بر اساس بررسی روایات معصومین علیهم السلام به این نتیجه می‌رسیم ، تنبیه ابتدایی نباید به صورت تنبیه بدنی باشد تا آنجا که در حدیثی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرماید :

فرزندانتان را گرامی بدارید و آنها را نیکو ادب کنید تا مورد بخشش خداوند واقع شوید.

لذا پیامبر اکرم در ابتدا توصیه به گرامی داشتن فرزند می‌فرمایند ، و بعد توصیه به تربیت می‌کنند این دال بر جایگاه و اهمیت تکریم و گرامی داشتن است ، چون اساساً تنبیه بدنی با گرامی داشتن مخاطب منافات دارد تا آنجا که امام علی علیه السلام در بخشی از توصیه خود به فرزند دل‌بندشان امام حسن مجتبی علیه السلام می‌فرماید : از کسانی نباش که پند و اندرز در تربیت او سودی ندارد و فقط با کتک خوردن تربیت می‌شوند ، انسان هوشمند

---

۱ عَلَيْنَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ عَيْنٌ لِبَطْرِضِعٍ طَحَابِلَ لَهَا رَيْبُ اللَّهِ صِرَعِ لَلَّابِ هَذَا الْعَضِدِ .  
۲ «كِرْوَةُ لَوْ دَمٍ وَ لِحْوَةُ أَدِيمٍ يَفُوقُ لَكُمْ .

به یقین با ادب کردن و پند مربی به راه می‌آید و چهارپایان تنها با زدن و تنبیه بدنی تربیت می‌گردند. (مجلسی ، ۱۴۰۳ هـ . ق ، ج ۶۸ ص ۳۲۸) .

آنچه از این حدیث گوهر به نظر می‌رسد این است که تنبیه بدنی ابتدائاً لازم نیست و ثانیاً مخالف با گرامی داشتن و تکریم است چون تنبیه بدنی جهت تربیت چهار پایان استفاده می‌شود و برای تربیت انسان از ابزار پند و تذکر استفاده می‌شود لذا سزاوار نیست تنبیه بدنی را در مرحله اول تربیت قرار گیرد .

نتیجه : با توجه به دو کلام معصوم علیهما السلام در مرحله اول تنبیه ، استفاده از ابزار تنبیه بدنی صحیح نمی‌باشد .

تذکر :

لازم به ذکر است در برخی موارد خود والدین دچار مشکلات روحی و برخی بیماری‌های افسردگی می‌باشند ، در عین اینکه فرزند همانند دیگر همسالانش مشغول به تفریح و شادی است ولی این رفتار در اصل صحیح در دید این والدین افسرده ، خطا و اشتباه جلوه داده می‌شود . یا در برخی موارد والدین به دلیل اختلاف در مسائل روزمره اعم از محیط بیرون و محل کار و اختلافات درون منزل ، به دنبال موقعیتی برای تخلیه روح و روان هستند به محض ارتکاب خطا توسط فرزندان این عقده سنگین را بر سر فرزندان اعمال می‌کنند .

لذا می‌توان گفت در برخی موارد خود والدین نیاز به درمان و تصحیح رفتار دارند .

### تنبیه در مقابل دیگران

از بدترین زمانهای تنبیه ، هنگامی است که در حضور دیگران رخ دهد ، که اینجا هم شخصیت متربی و هم فعل متربی مورد توییح واقع می‌شود درحالی که هدف از تنبیه اصلاح عمل است نه خورد کردن شخصیت ، رعایت این مسئله هم در تنبیه بدنی و هم در انواع دیگر تنبیه وجود دارد و لازم است به این مسئله توجه ویژه صورت گیرد .

امام علی علیه السلام می‌فرماید : کسی که به شخصیت او توهین شود ، امیدی به خیرش نیست .

(مجلسی ، ۱۴۰۳ هـ . ق ، ج ۷۱ ص ۳۲۷)

در واقع روایت تصریح دارد بر تکریم متربی به هنگام تربیت چون اگر شخصیت خدشه دارد شود دیگران نمی‌توان تاثیرات تنبیه را تضمین کرد .

چگونه تنبیه در انتظار دیگران موجب ایجاد اضطراب در کودک یا نوجوان می‌شود؟

تنبیه در انتظار دیگران موجب تقویت اضطراب و ایجاد اضطراب دائمی خصوصاً در کودکان می‌گردد، کودک یا نوجوان، دائم مضطرب است که نکند بر اثر عمل مشابهی، دوباره به ویژه در حضور دیگران تنبیه شود. (دهنوی حسین، ۱۳۸۵ ش، ج ۱، ص ۹۴)

لازم به ذکر است، ایجاد اضطراب نه تنها متریبی را به سمت پیشرفت سوق نمی‌دهد بلکه موجب تکرار دوباره و ارتکاب دوباره خطا توسط وی می‌شود. چون اساساً ترس و اضطراب در هر کاری از موانع جدی در آن کار می‌باشد.

مثلاً والدین فرزند را بابت خطایی در انتظار دیگران تنبیه می‌کنند، این تنبیه در کودک یا نوجوان اضطرابی را ایجاد می‌کند این وجود اضطراب موجب ارتکاب دوباره آن خطا توسط کودک یا نوجوان می‌شود چون اساساً اضطراب و ترس مانع از تمرکز بر روی کارها می‌شود.

و از جمله اشتباهاتی که گاهی متریبان مرتکب می‌شوند عدم جداسازی شخصیت خاطی از رفتار وی است.

لذا در پایان این فصل به بررسی تکنیک جداسازی شخصیت از رفتار به هنگام تنبیه می‌پردازیم.

**تکنیک جداسازی شخصیت از رفتار به هنگام تنبیه.**

چگونه می‌توان به هنگام تنبیه شخصیت متریبی خاطی را از رفتار وی جدا کرد؟

و لازم به ذکر است هیچ وقت در هنگام تنبیه نباید رفتار و شخصیت را باهم مورد توبیخ قرار داد، گاهی در برخی از برخوردها دیده می‌شود هم رفتار مورد توبیخ قرار می‌گیرد و هم شخصیت یعنی مادر در یک مهمانی که همسالان فرزند هم حاضرند فرزندش را تنبیه می‌کند، اینجا علاوه بر توبیخ رفتار، شخصیت هم مورد هجمه واقع می‌شود و این صحیح نیست و نمی‌توان از این نحو تنبیه تاثیر قابل توجهی را انتظار داشت.

بلکه میبایست شخصیت خاطی را از رفتار وی جدا ساخت و در عین اینکه شخصیت وی تکریم

می‌گردد، متنبه گردد.

## فصل پنجم

# قبل از اقدام به تنبیه بدنی ، از کدام ابزارهای تربیتی می توان استفاده کرد ؟

### تنبیه عملی و تذکر :

پرهیز از تنبیه بدنی در مورد اولین خطا .

در بسیاری از موارد نیازی نیست حتی تذکر لسانی صورت بگیرد بلکه از طریق عمل و رفتار مناست ، مخاطب موثر خواهد شد .

تنبیه نوعی ابزار در جهت تشویق به سمت کار صحیح است . ولی در برخی موارد تذکر عملی بسیار راه گشاه تر از تنبیه بدنی خواهد بود همانطور که در لسان معصومین علیهم السلام به تشویق و تذکر غیر زبانی و بالتبع غیر عملی کرده اند ، چون این نحوه تذکر بسیار غیر مستقیم مخاطب را تحت تاثیر قرار خواهد داد و شخصیت وی نیز خدشه دار نخواهد شد .

این نوع تاثیر پذیری در بسیاری اقشار سنی وجود دارد ، اعم از کودک ، بزرگسال که اگر تذکر به طور مستقیم یا با تنبیه همراه باشد شخص حالت لجبازی به خود گرفته و کمتر تحت تاثیر قرار خواهد گرفت به خلاف تربیت عملی . و سفارشات بسیاری به این شیوه تربیت در متون دینی شده است تا آنجا که امام جعفر صادق علیه السلام توصیه به دعوت و تذکر به نحو غیر زبانی و غیر مستقیم می کنند . می فرمایند : کونوا دعاة الناس بغير ألسنتكم دعوت کنید مردم را با وسیله ای غیر از زبانهایتان .

### تذکر زبانی :

در بسیاری از موارد مسئله تنبیه و متنبه شدن مخاطب با تذکر لسانی خاتمه میابد و نیازی نیست از ابزار

دیگری استفاده شود ،

---

۱ لإمام علی علیه السلام : وَلَا تَسْتَلِمِ الْوَجْهَ حَيْثُ يُنَجُّ النَّاسُ .

امام علی علیه السلام می‌فرماید: ... و آنجا که سخن تاثیر خود را می‌گذارد، دست به کار دیگر نزن. (ابن اَبی الحدید، ۱۴۰۴ ق، ص ۲۷۸).

## قهر کردن

شخصی نزد حضرت امام کاظم علیه السلام از فرزندش شکایت کرد، امام ابتدائاً توصیه به تنبیه فرمودند بلکه حضرت ابوالرضا علیهما السلام فرمود: نزن بلکه با او برای مدت کوتاهی قهر کن.<sup>۱</sup>

(مجلسی، ۱۴۰۳ ق، ج ۱۰۱ ص ۱۹۹).

در ارتباطات روزمره نیز به همین گونه است قطعاً در صورت ارتکاب خطا توسط یک شخص برای اولین بار بدترین برخورد که شاید اثر عکس نیز به همراه داشته باشد، تنبیه بدنی می‌باشد. و نه تنها وی را متوجه نخواهد کرد بلکه حالت تدافعی نسبت به تنبیه شخص متنبه پیدا کند.

لذا امام علیه السلام ابتدائاً توصیه به قهر کردن و ... می‌فرمایند.

و در مرحله اول تنبیه و تذکر، از تنبیه بدنی نهی می‌فرمایند.

قهر کردن قطعاً مخاطب را مورد تنبیه واقع می‌سازد و تا مدت زمان بسیاری مخاطب متوجه این اتفاق خواهد

بود.

## بررسی تنبیه بر اساس نوع تاثیر آن بر متربی.

تنبیه بر اساس نوع تاثیر آن بر متربی به دو گونه تقسیم می‌شود:

الف: عاطفی و روانی: تنبیه عاطفی و روانی، به تنبیهی گفته می‌شود که موجب ناراحتی فرد گردد و به اقتضای شدت و ضعف خود، فشار روانی خاصی را بر او وارد می‌سازد و در عین حال، اثر مستقیمی روی بدن وی ندارد، مانند: سرزنش و توبیخ، قهر کردن، محروم سازی از اشیاء مورد علاقه، ...

ب: بدنی و جسمانی: تنبیه بدنی و جسمانی به افعالی اطلاق می‌شود که به طور مستقیم بر بدن متربی تاثیر می‌گذارد و موجب درد و آزار جسمانی و در نتیجه عذاب روحی می‌گردد مثل کتک زدن و...

---

۱ شَوْكَ تَمَّيْلًا بِأَبِ الْحَنِانِ مَوْجِبًا عَلَيْهِ السَّلَامَ إِلَيْهِ، فُلًّا: لَا تَضْرِبُهُ، وَ لَهْجُوهُ وَلَا تُجَلِّ



(سایت پاسخ گویان ، ۱۶۸۵۵ node? r?node?۱۶۸۵۵ ://www.pasokhgooyan.ir/ht t ps :/)

## فصل ششم

### جایگزین‌های دیگر برای تنبیه بدنی از دیدگاه روانشناسان چیست؟

در مواردی که امکان تنبیه نیست، از کدام ابزار تنبیهی کمک بگیریم؟

در مواردی که موقعیت تنبیه بدنی فراهم نبوده و یا مخاطب برای بار اول فعل اشتباهی را مرتکب شده است می‌توان از راهای بازدارنده غیر از تنبیه بدنی استفاده کرد.

۱. **محرومیت موقت**: این شیوه برای کودکان خردسال (بیشتر زیر ۵ سال) مناسب است، بدین گونه که او را به ازای هر سال سن، یک دقیقه در اتاقی بدون امکانات (البته نه تاریک و ترسناک) قرار دهید، پس برای مثال، کودک ۳ ساله را ۳ دقیقه و می‌دارید تا در اتاقی بماند و از فعالیت عادی (بازی، تلویزیون و...) محروم شود. اگر کودک شما مقاومت کرد، محرومیت او را دو برابر کنید. در مورد نوبت‌پایان می‌توان آنها را روی صندلی نشاند و کنارشان ایستاد.

۲. **محرومیت**: این شیوه برای همه سنین مناسب است، بدین گونه که کودک را از اسباب بازی، تلویزیون، رایانه، پول توجیبی و ... به‌طور مقطعی و متناسب با رفتار نامطلوب، محروم می‌کنیم.

۳. **قهر**: قهر، وسیله مؤثری در جهت اصلاح رفتار کودک و نوجوان است، البته نباید طولانی و در استفاده آن زیاده روی کرد. (حسین دهنوی، ۱۳۸۵ ه ش، ج ۱، ص ۹۷)

خصوصاً سنین نوجوان اصلاً مناسب نیست قهر باری مدت زمان طولانی اتفاق بیافتد خصوصاً با وجود فضاهای مجازی و دوستان ناباب نباید این قهر را طولانی کرد به گونه‌ای که فرزند و یا متربی به ابزار آلات نامناسب با آرامش موقت و نا صحیح روی بیاورد.

---

<sup>۱</sup> همانطور که در فصل‌های قبل متناسب با روایات معصومین به‌طور اجمالی به این مرحله پرداخته شد.

۴. تحریک عواطف و احساسات : برای اصلاح رفتار می‌توان احساس کودک و نوجوان را با جمله‌هایی عاطفی (برای این عمل تو غصه می‌خورم ، از این کار تو رنجورم و...) تحریک کرد . توجه داشته باشید که استفاده بی‌درپی از این شیوه آن را بی‌اثر می‌کند .

و برخی والدین (به ویژه مادر) در تحریک عواطف کودک ب جمله‌هایی از قبیل (تو با این رفتار مرا پیر می‌کنی ، با این عمل باعث مرگ من خواهی شد و...) زیاده روی می‌کنند که ممکن است احساس فرزند را جریحه دار کند و آثار روحی بدی داشته باشد .(همان)

لازم به ذکر است که اسفاده بیش از حد از این نحوه جملات نوجوان و جوان نیز تحت تاثیر خصوصا جوانان و نوجوانانی که دارای بیماری‌های روحی و روانی شیدایی (دگرگونی بسیار شدید حالت روحی) و یا روحیات منزوی بودن هستند ، آن‌ها را شدیداً مورد آزا واقع خواهد ساخت .

۵. بده و بستان : فرزند نیازهای فراوانی دارد . اگر به خواسته شما مبنی بر اصلاح رفتار خود بی‌توجهی می‌کند ، منتظر باشید تا برای رفع نیاز خود نزد شما بیاید . در این هنگام به او بگویید : من هم خواسته ای دارم ، خواسته ام را برآور (بده) تا به نیازت پاسخ بگویم (بستان). (همان)

## فصل هفتم

### نتیجه گیری

تنبیه معانی متعدد و فراوانی دارد و تنها در تربیت بدنی خلاصه نمی‌شود بلکه آنچه مصطلح است در مورد تنبیه، تنبیه یعنی متوجه کردن فرد خطاکار، با یک تجربه ناخوشایند، به منظور آگاه ساختن وی از پیامد، رفتار نامطلوب خود و جلوگیری از تکرار آن.

در تنبیه میبایست از شیوه‌های روشمند و دقیق استفاده کرد تا متربی تحت تاثیر قرار گیرد و هدف تنبیه محقق گردد.

از بدترین شیوه‌های تنبیه این است که به هنگام تنبیه شدن متربی دیگران از حق متربی دفاع کنند در این مواقع تاثیر تنبیه از بین می‌رود چون متربی دچار نحوی اختلاف نظر می‌شود چون طبق یک نظر عمل وی صحیح می‌باشد و طبق نظر شخص دیگر عمل وی غلط می‌باشد.

به هنگام تنبیه لازم است، بین شخصیت افراد و رفتار دیگران، تمییز قائل شده و تنها رفتار مورد توبیخ واقع شود نه شخصیت به تنها و یا رفتار به همراه شخصیت، بلکه در عین اینکه شخصیت متربی حفظ می‌شود و در مقابل دیگران وی دچار سرخوردگی و شکست نمی‌کند، تحت تاثیر تنبیه متربی نیز واقع می‌گردد.

در هنگام تنبیه باید بررسی شود که متربی (فرزند، دانش آموز، مطلق متربی در هر سنی که باشد) از چه از افرادی حرف شنوی و تبعیت دارد، رعایت این مسئله تا حد زیادی در تاثیر متربی حائز اهمیت خواهد بود.

بهترین تدابیر تربیتی مربوط به شرع مقدس اسلام است که ائمه معصومین علیهم السلام از طریق روایات متعدد و ذات اقدس اله از طریق قرآن کریم این تدابیر را به ما رسانده اند و لازم است که در جهت تربیت صحیح از تدابیر ایشان سرلوحه بگیریم.

تنبیه انواع و مراحل دارد که هر کدام از انواع و مراحل مختص زمان و مکان خاصی است و اگر هر کدام در محل خود استفاده نگردد نمی‌توان در مورد تنبیه به نتیجه مطلوب و موثری رسید لذا لازم است متناسب با مراحل تنبیه و زمانهای تاثیر گذاری تنبیه، از ابزار تنبیه استفاده شود.

در بسیاری از موارد اسفاده از تنبیه اثر عکس و حتی منفی خواهد داشت لذا لازم است از جایگزین‌های مناسب جهت تنبیه استفاده شود .

## منابع و مأخذ

- (۱) ابن ابی الحدید ، عبدالحمید بن هبة الله ، شرح نهج البلاغه لابن أبی الحدید ، اول ، مكتبة آية الله المرعشي النجفی ، قم ، ۱۴۰۴ ق .
- (۲) ازهری ، محمد بن احمد ، تهذيب اللغة ، اول ، دار احیاء التراث العربی ، بیروت ، ۱۴۲۱ هـ . ق
- (۳) تمیمی آمدی ، عبد الواحد بن محمد ، غرر الحکم و دُرر الحکم ، دوم ، دار الكتاب الاسلامی ، قم ، ۱۴۱۰ ق
- (۴) دهنوی ، حسین ، پرسش و پاسخ تربیتی کودک و نوجوان ، اول ، انتشارات خادم الرضا علیه السلام ، تهران ، ۸۷ ش .
- (۵) طبرسی ، علی بن حسن ، مشکاة الأنوار فی غرر الأخبار ، دوم ، المكتبة الحیدریة ، نجف ، ۱۳۸۵ ق / ۱۹۶۵ م / ۱۳۴۴ ش .
- (۶) عباسی ولدی ، محسن ، من دیگر ما ، اول ، انتشارات جامعه الزهرا علیها السلام ، قم ، ۱۳۹۱ ش .
- (۷) فراهیدی ، خلیل بن احمد ، العین ، دوم ، نشر هجرت ، قم ، ۱۴۰۹ هـ . ق .
- (۸) فیض کاشانی ، محمد بن شاه مرتضی ، ۲ ، مكتبة الصدر ، ایران - تهران ، ۱۴۱۵ هـ . ق .
- (۹) قائمی مقدم ، محمد رضا ، روشهای آسیب زا در تربیت از منظر تربیت اسلامی ، پژوهشکده حوزه ، چاپ اول ، قم سال نشر ۱۳۹۰ .
- (۱۰) قرآن کریم
- (۱۱) کبیر مدنی شیرازی ، سید علی خان بن احمد ، ریاض السالکین فی شرح صحیفة سید الساجدین ، حسینی امینی ، محسن ، اول ، دفتر انتشارات اسلامی ، ایران ، قم ، ۱۴۰۹ ق .
- (۱۲) کلینی ، محمد بن یعقوب ، کافی ، اول ، دارالحدیث ، قم ، ۱۴۲۹ ق .
- (۱۳) مجلسی ، محمد باقر بن محمد تقی ، بحار الأنوار ، جمعی از محققان ، دوم ، دار احیاء التراث العربی ، بیروت ، ۱۴۰۳ ق .
- (۱۴) محمد بن علی بن بابویه ، من لا یحضره الفقیه ، غفاری ، علی اکبر ، دوم ، دفتر انتشارات اسلامی ، قم ، ۱۴۱۳ ق .
- (۱۵) محمدی ری شهری ، محمد ، منتخب میزان الحکمة با ترجمه فارسی ، حمید رضا شیخی ، فخرالدین جلیلود و محمد رضا سلطانی ، هفتم ، سازمان چاپ و نشر دارالحدیث ، قم ، ۱۳۸۷ ش .

۱۶) محمدی ریشه‌ری ، محمد ، حکمت نامه کودک ، عباس پسندیده ، چهارم ، ویرایش دوم ، واحد حکمت نامه‌ها ، قم ، ۱۳۸۸ ش .

۱۷) مرکز ملی پاسخ‌گویی به سوالات دینی ، [www.pasokhgoo.ir](http://www.pasokhgoo.ir) ،

۱۸) مظاهری ، حسین ، تربیت فرزند از نظر اسلام ، اول ، شرکت چاپ و نشر بین‌الملل ، تهران ، ۱۳۹۵ .

۱۹) ورام بن ابی فراس ، مسعود بن عیسی ، مجموعه‌الورام ، اول ، مکتبه فقه ، قم ، ۱۴۱۰ ق .